

הרב שאר ישוב כהן

קריאה לשלום במלחמות ישראל

אני מקדיש את הדברים שכתבתי בנושא חובת הקריאה לשלום במלחמות ישראל, לעילוי נשמת החייל הלוחם גדי עזרא הי"ד תלמיד ישיבת "אור עציון" שנפל במערכות ישראל בעת מבצע "חומת-מגן". קראתי בהתרגשות רבה את דבריו במכתבו אל ארוסתו, שביקש למסור לה רק אם יארע לו משהו, ובו הזכיר את ההלכה "משנין מפני השלום" (ילקוט שמעוני תורה, רמז תשי"א), והוסיף שזה כולל גם את "השלום הנפשי של האדם אותו אתה אוהב יותר מכל עלי אדמות", ובו גם כתב: שאין דבר בעולם שהוא רוצה יותר מלצאת למבצע ו"להכות את הנבלים האלה מכה כזו גדולה, כדי שלא יחשבו אפילו לעשות עוד פיגוע חבלני...".

הדברים הבאים, נכתבו על מנת לברר את השאלה, האם מצוות הקריאה לשלום חלה גם לגבי נבלים כאלה, שופכי דם ישראל, המסרבים לעשות עמנו "שלום ע"פ ההלכה" - דהיינו להימנע מלעבור על שבע מצוות בני נח, שהראשונה שבהן היא איסור שפיכת דמים, וכן: להכיר בבעלות ישראל על ארץ ישראל ע"י העלאת מס לישראל - או ששאיפה לשלום היא הכלל, אך יש יוצא מן הכלל, והוא: "הקרב נגד ארגוני הטרור הפלשתינים ומשלחיהם, המבקשים לעקור אותנו מאדמת אבותינו".

על הפסוק בפרשת שופטים "כי תקרב אל עיר להלחם עליה, וקראת אליה לשלום" (דברים כ', י'), כתב רש"י:

"במלחמת הרשות הכתוב מדבר, כמו שמפורש בענין: "כן תעשה לכל

הערים הרחוקות ממך מאד..." (שם ט"ו)

(שם).

מדברי רש"י משמע, שהוא למד מן הפסוקים דלהלן, שצו קריאת השלום לא חל על מלחמות כיבוש יהושע, שהיא מלחמת שבעת עממים - וכדברי הירושלמי: "כ"י החרם תחרימם" (דברים כ', י"ז): תני, (ובאיזו מלחמה?) במלחמת יהושע" (ירושלמי ע"ז פ"ד, ה"ו) - וגם על כל מלחמות המצווה האחרות, בין אם נגדיר על פי הגדרות הבבלי (סוטה מ"ד, ע"ב) ובין אם נגדיר על פי הירושלמי (סוטה פ"ה, ה"ט) מלחמות רשות ומצווה, הרי, שרק מלחמות בית דוד לרווחא (כפירוש רש"י: "שנלחם בארם צובא להוסיפה על א"י, ובשאר סביבותיה להעלות לו מנחה ומס עובד" (רש"י, שם)) נכללות בצו הקריאה לשלום; ואילו, לעומת זאת, מלחמת מגן, כשגויים באים

להילחם בישראל - שהיא, לדברי הכל, מלחמת מצווה, ואפילו מלחמת מנע, "למעוטי עכו"ם דלא לייתו עליהו" (גמרא שם) - שלדעת ר' יהודה גם היא מלחמת מצווה - אלה אינן נכללות בצו "הקריאה לשלום תחילה", שרק "מלחמת רשות" ממש חלה עליה חובה זו של קריאה לשלום.

דברי רש"י בנויים על מדרש הלכה בספרי: "כי תקרב אל עיר - במלחמת הרשות הכתוב מדבר" (דברים פסקא קצ"ט). וראוי שנעדין בדברי הספרי שם, שמרבה בשבח השלום ומביא ראיה ממלחמת סיחון באומרו:

"גדול שלום, שאפילו מתים צריכים שלום. גדול שלום, שאפילו במלחמתם של ישראל צריכים שלום. גדול שלום, שדרי רום צריכים שלום, שנאמר: "עושה שלום במרומיו" (איוב כ"ה, ב.). גדול שלום שחותמים בו ברכת כהנים, ואף משה היה אוהב שלום, שנאמר: "ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון מלך חשבון דברי שלום" (דברים ב, כ"ז)

(ספרי דברים פסקא קצ"ט, ד"ה "וקראת אליה").

הרמב"ן בפירושו על התורה, מביא דברי רש"י אלו, ודוחה אותם באומרו, שאף במלחמת מצווה הכתוב מדבר. הרמב"ן נדחק לתת ביאור אחר לדברי הספרי, באומרו:

"והכונה לרבותינו בכתוב הזה, אינה אלא לומר שהפרשה בסופה תחלק בין שתי המלחמות, אבל קריאת השלום אפילו במלחמת מצווה היא, שחייבים לקרא לשלום אפילו לשבעה עממים, שהרי משה קרא לשלום לסיחון מלך האמורי, ולא היה עובר על עשה ועל לא תעשה שבפרשה, "כי החרם תחרימם" (דברים כ, י"ז) ו"לא תחיה כל נשמה" (שם, ט"ז). אבל הפרש שביניהם, כאשר לא תשלים ועשתה מלחמה, שצוה הכתוב ברחוקות להכות את כל זכורה, ולהחיות להם הנשים והטף בזכרים, ובערי העמים האלה צוה להחרים גם הנשים והטף. וכך אמרו רבותינו במדרש... "אמר רבי שמואל ברבי נחמני יהושע בן נון קיים הפרשה הזו, מה עשה יהושע? היה שולח פרוסדיטגמא בכל מקום שהיה הולך לכבוש והיה כותב בה, מי שמבקש להשלים יבוא וישלים, ומי שמבקש לילך לו ילך לו, ומי שמבקש לעשות מלחמה יעשה מלחמה, הגרגשי פנה, הגבעונים שהשלימו עשה להם יהושע שלום, שלשים ואחד מלכים שבאו להלחם הפילם הקב"ה" (דברים רבה ה', י"ד), וכך אמר הכתוב בכולם: "לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל, בלתי החוי יושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה, כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרים" (יהושע י"א, י"ט-כ'), מכלל שאם רצו להשלים, היו משלימים עמם..."

(דברים כ, י').

מעניין לציין שינוי בנוסח שבירושלמי לפנינו בנקודה עקרונית אחת. במקום: "בכל מקום שהיה הולך לכבוש" כתוב בירושלמי: "שלוש פרסטיגיות שלח יהושע לארץ ישראל עד שלא יכנסו לארץ" (שביעית פ"ו, ה"א), ולא כמו שמביא הרמב"ן "בכל מקום שהיה הולך לכבוש", וראה להלן ברור עניין זה.

בעניין זה של חובת הקריאה לשלום במלחמת המצווה כבמלחמת הרשות, מכוונות שיטות הרמב"ם והרמב"ן. ונביא דברי הרמב"ם:

"אין עושין מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראין לו שלום, אחד מלחמת הרשות ואחד מלחמת מצוה, שנאמר: "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום" (דברים כ', י"ג). אם השלימו וקבלו שבע מצוות שנצטוו בני נח עליהם, אין הורגין מהן נשמה והרי הן למס..."

(הלכות מלכים ומלחמותיהם, ו', א')

"ואם לא השלימו, או שהשלימו ולא קבלו שבע מצוות, עושין עמהם מלחמה, והורגין כל הזכרים הגדולים, ובזוזים כל ממונם וטפם, אבל אין הורגין לא אשה ולא קטן וכו'. במה דברים אמורים במלחמת הרשות, שהוא עם שאר האומות - אבל שבעה עממין ועמלק שלא השלימו אין מניחין מהן וכו' וכן הוא אומר בעמלק - "תמחה את זכר עמלק" (דברים כ"ה, י"ט). (הרמב"ם מוסיף ומנמק): ומניין שאינו מדבר אלא באלו שלא השלימו שנאמר: "לא היתה עיר אשר לא השלימה אל בני ישראל בלתי החוץ, יושבי גבעון..." (יהושע שם), מכלל ששלחו להם לשלום ולא קבלו.

שלושה כתבים שלח יהושע עד שלא נכנס לארץ. הראשון שלח להם: מי שרוצה לברוח - יברח, וחזר ושלח: מי שרוצה להשלים - ישלים, וחזר ושלח: מי שרוצה לעשות מלחמה - יעשה. אם כן, למה הערימו יושבי גבעון? לפי ששלח להם בכלל, ולא קיבלו, ולא ידעו משפט ישראל, ודימו ששוב אין פותחין להם לשלום..."

(שם, ד'-ה').

נזכיר כאן עוד את דברי ספר החינוך:

"מדיני המצוה, מה שאמרו ז"ל, שדין קריאת השלום הוא בכל מקום, כלומר בין במלחמת מצוה בין במלחמת רשות; ומלחמת מצוה היא: כגון שבעה עממין ועמלק. והכל אם השלימו עמנו, כלומר, שקיבלו עליהם מס ועבדות, וכמו"כ שקיבלו עליהם שבע מצוות - אין הורגים מהם כל נשמה... ונוהגת מצוה זו בזמן שישראל על אדמתן וכו', בזכרים שהם ראויים למלחמה, והיא מן המצוות המוטלות על הציבור, ויותר על המלך וראשי העם"

(מצווה תקכ"ז).

מעניין לציין, שאע"פ שדברי ספר החינוך מפורשים אולי עוד יותר מדברי הרמב"ם, שהוסיף על ההגדרה הכוללת "בין במלחמת מצוה ובין במלחמת רשות" את הפירוש מה היא מלחמת מצווה - עם זאת ספר

החינוך לא הזכיר בדבריו את "עזרת ישראל מיד צר" כפי שהביא הרמב"ם. וגם לא הזכיר את מלחמת כיבוש ארץ ישראל ("מלחמת יהושע לכיבוש, דברי הכל חובה"). אמנם אפשר לומר, שדעת החינוך כדעת הרמב"ם בריש פרק ז' מהלכות מלכים, בדין מלחמת מצווה, ומה שה"חינוך" קורא מלחמת שבעה עממין היא מלחמת כיבוש יהושע.

באמת לגבי זמננו, טעונה השאלה עיון גדול, אם ע"פ שיטת הרמב"ם מלחמת כיבוש אי"י היא מלחמת מצווה, אם לא שנכלול אותה כ"מלחמת מגן", דהיינו עזרת ישראל מיד צר, הנכללת בהגדרת מלחמת מצווה - וזהו נושא מיוחד, שעסקו בו הרבה מגדולי דורנו, ואין הוא במסגרת דיוננו זה.

ראוי גם לעיין בגדר מלחמת שבעה עממין ועמלק בזמן הזה, לאחר "שכבר עלה סנחריב... ובלבל את כל האומות" (ברכות כ"ח, ע"א), וכבר עסק בזה אאמו"ר זצ"ל ב"מגילת מלחמה ושלום" שלו, ודעתו:

"שאע"פ שלכאורה יש לחלק בין ז' עממין לעמלק, שהכתוב מצווה "זכור... תמחה את זכר עמלק" (דברים כ"ה, י"ז-י"ט), והוא כמו "עמון ומואב - אין שולחין להם לשלום, שנאמר "לא תדרש שלוםם וטובתם כל ימך" (דברים כ"ג, ז') " (רמב"ם, הלכות מלכים ומלחמותיהם ו', ו'). והרדב"ז: "ויכבר בא סנחריב ובלבל העולם" (שם). אבל יש לומר, כי אין הענין במינים גזעיים, אלא כמותם, כגון עמלק שהוא אויב ישראל מובהק".

ובדברי אבא הרב הנזיר זצ"ל מודגש:

"ויש לומר ז' עממים לאו דוקא לתולדותיהם הגזעיות לשמותם, שבא סנחריב ובלבל את העולם, אלא כאלו מתושבי הארץ, שתובעים עליה בעלותם העממית"

(הוצאת "נור-דוד" ירושלים תשל"ד, פ"ב הלכות מלחמה).

דברים אלו של כבוד אבא-מארי אאמו"ר זצ"ל, מכוונים ומהווים הרחבת העיקרון, שהביא הגרי"ד סלוביצ'יק זצ"ל בשם אביו הגאון ר' משה זצ"ל:

"כי כל אומה המתנכלת לכלות את כנסת ישראל הופכת עפ"י ההלכה "עמלק"... וישנה חלות עמלק גם עכשיו, לאחר שהאומות נתבלבלו"

("איש האמונה" עמ' 102, הערה 23).

חשיבות הדברים הללו היא בכך, שאם יש דין מלחמת מצווה גם בימינו, במלחמות ארץ ישראל, הרי עלינו - רק לפי שיטת הרמב"ם, הסמ"ג וספר החינוך - החובה לקרוא לשלום תחילה. אך, אם אין על מלחמותינו בארץ חלות של מלחמת מצווה, הרי גם לדעת רש"י - יש

חובה לקרוא לשלום במלחמת ישראל, לפני שאנו פותחים בקרב עם אויבינו.

לכאורה נראים הדברים, שלהלכה יש לנקוט כשיטת הרמב"ם והפוסקים, שהחובה לקרוא לשלום חלה גם במלחמת מצווה, ואז אף אם נחיל על מלחמת ימינו דין מלחמת מצווה - עדיין אנו זקוקים לקריאה לשלום תחילה. אלא יש להבחין, לפי העיקרון שקבענו, בין מי שכבר נמצאים עמו במצב מלחמה - ששם אין להעלות על הדעת, קריאה לשלום, לפני כל מערכה ספציפית, שכן קריאה כזאת תאבד לגמרי את עקרון ההפתעה - לבין פתיחה בקרב על מי שיושב שקט ובוטח, ואינו צר ואויב לך, שקודם שנכנסים איתו בקשרי מלחמה יש למצות עימו את הליכי השלום.

העיקרון הקובע יהיה איפוא המצב הכללי של היחסים בין ישראל לבין העיר או העם שניגשים למלחמה עליהם. נזכיר עוד, שדברי הרמב"ם "עם אדם בעולם" יש בהם גם להרחיב את משמעות דברי הספרי, שיש חילוק בין **עיר לכרך**, ואילו כאן בדברי הרמב"ם נכללים כל סוגי המערכה. אבל יש בביטוי זה של הרמב"ם כדי לצמצם את המושג "אדם בעולם", **שאין עושים עימו מלחמה** עד שקוראים לו לשלום; אבל עיר או מדינה, המסרבת לחיות עמך בשלום - **עושין עמה מלחמה "עז רדתה"** (דברים כ', כ'). מדינה זו אינה יותר בגדר "אדם בעולם" - ובלשון ימינו "אומה ניטרלית", אלא דינה כאויב שחל עליו הכלל של "בא להרגך - השכם להרגו" (ברכות ס"ב, ע"ב).

להבהרת העניין נביא מדברי הספרי שהזכרנו לעיל ונשווה אותם עם מדרש התנאים לספר דברים (שהוציא הרד"צ הופמן ז"ל, ולאחריו "מדרש הגדול" שהוציא הרב שלמה פיש). בספרי נאמר שם בין היתר: "ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה - הכתוב מבשרך שאם לא תשלים עמך, סופה לעשות מלחמה" (שם). מוסיף על זה רש"י בפירושו לחומש שתי מלים רבות משמעות: "אם תניחנה ותלך" (שם). ובעל שפתי חכמים מפרש דבריו: "ולכן, וצרת עליה" (שם). דהיינו אינך רשאי להשאירה לנפשה, אלא או שלום או מלחמה; והדברים מבוארים ע"י רבנו המלבי"ם בפירושו "התורה והמצוה" (שם), שיש חובה לצור עליה ולהילחם עליה, ולא להניח לצרה זו, שברבות הימים תהיה לצנינים. מעניין שדברי המדרש הגדול נראים כחולקים על כך. שם במדרש הלשון היא:

"וקראת אליה לשלום" למה נאמר? לפי שהוא אומר "כי תצא למלחמה על אויביך" (דברים כ', א'), שומע אני יתחיל וילחם בה... "ועשתה עמך מלחמה" (שם י"ב), משתתחיל להלחם בך"

(הוצאת הרד"צ הופמן, שם).

אולי ניתן להתבסס על הנוסח שבדברי הירושלמי שהזכרנו: "שלש פרסטיגיות שלח יהושע... **עד שלא יכנסו לארץ**" - לחלק, כפי שציינו, בין קריאה לשלום עד שלא החל תהליך המלחמה והכיבוש, לבין המצב שהחל כאשר כבר נמצאים בתוך קשרי המלחמה, שאז לגבי עיר אויבים מסוימת או חזית מסוימת ודאי לא חל עוד חיוב הקריאה לשלום; ואם כן, לדעת הרמב"ן, הסמ"ג והחינוך - ובוודאי לדעת רש"י ז"ל, שפסק כספרי שבמלחמת הרשות הכתוב מדבר - **כשנמצאים בתוך מצבי מלחמה בארץ-ישראל, אין עוד חובה של קריאה לשלום.**

ונסיים בדברי אגדה שבמדרש תנחומא:

"ראה כמה גדול כח השלום, שאפילו לשונאים אמר הקב"ה לפתוח להם לשלום. כך שנו רבותינו: שואלים בשלום הגויים מפני דרכי שלום... שלשה דברים עשה משה והסכים הקב"ה על ידו... אמר לו הקב"ה למשה: לך הלחם עמו (עם סיחון)... ומשה לא עשה כן, שנאמר: "ואשלח מלאכים" (דברים ב', כ"ו). אמר לו הקב"ה: חידך, עשית כראוי, שאני מסכים על ידך. לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם... דבר אחר: "וקראת אליה לשלום", מדבר במלך המשיח, שפותח להם לשלום, שנאמר: "ודבר שלום לגוים ומשלו מים עד ים" (זכריה ט', י)..."

(תנחומא שופטים, י"ח-י"ט),

במהרה בימינו, אמן כן יהי רצון.